

VOYAGA YETMAGANLAR TOMONIDAN SODIR ETILAYOTGAN JINOYAT VA HUQUQBUZARLIKLAR: SABABLARI, TA'SIRI, OLDINI OLISH CHORALARI

*Muallif: Usmanova Kamila Kamoljonovna
Sergeli tumani bo'yicha IIO FMB xodimi*

Annotatsiya

Ushbu tahliliy maqola O'zbekistonda voyaga yetmaganlar (18 yoshgacha bo'lgan bolalar va o'smirlar) tomonidan sodir etilayotgan jinoyat va huquqbuzarliklar muammosini yoritadi. Maqolada ushbu hodisalarning asosiy sabablari (oilaviy muammolar, ijtimoiy-iqtisodiy omillar, ta'lim tizimidagi kamchiliklar, tengdoshlar va OAV ta'siri), salbiy ta'siri (bolalar kelajagiga, jamiyat xavfsizligiga va iqtisodiyotga zarar), shuningdek, oldini olish chora-tadbirlari (huquqiy islohotlar, profilaktika tizimi, oila va maktab hamkorligi) chuqur tahlil qilinadi. Muallif amaliy takliflar va maslahatlar (ota-onalar, o'qituvchilar va voyaga yetmaganlar uchun) berib, davlat, oila va jamiyat hamkorligi orqali muammoni kamaytirish yo'llarini ko'rsatadi. Maqola O'zbekistondagi dolzarb statistika va huquqiy normalarga asoslanadi, kelajak avlodni himoya qilish zarurligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi, huquqbuzarliklar, sabablar, ta'sir, oldini olish, profilaktika, oilaviy tarbiya, ta'lim tizimi, O'zbekiston qonunchiligi, bolalar huquqlari, rehabilitatsiya, amaliy maslahatlar.

Kirish

O'zbekistonda voyaga yetmaganlar (18 yoshgacha bo'lgan bolalar va o'smirlar) tomonidan sodir etilayotgan jinoyat va huquqbuzarliklar jamiyatning eng dolzarb muammolaridan biridir. Bu holat nafaqat bolalarning kelajagiga, balki butun jamiyatning xavfsizligi va iqtisodiy rivojlanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Statistika ko'ra, so'nggi yillarda yoshlar o'rtasida jinoyatlar soni keskin ortib bormoqda, bu esa iqtisodiyotga ham salbiy ta'sir etmoqda.^{6721c2} Ushbu maqola voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining sabablari, ta'siri, oldini olish choralari, takliflar va amaliy maslahatlarni tahlil qiladi. Tahlil ilmiy manbalar va huquqiy normalarga asoslanadi.

Sabablari:

Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilayotgan jinoyat va huquqbuzarliklarning asosiy sabablari ko'p qirrali bo'lib, ijtimoiy-iqtisodiy, oilaviy, psixologik va ta'lim-tarbiyaviy omillar bilan bog'liq. Iqtisodiy qiyinchiliklar, qashshoqlik va ishsizlik oilaviy muhitni buzib, bolalarni ko'chaga chiqarib qo'yadi, u yerda ular salbiy ta'sirga duch keladi.^{6020c5} Oilaviy muammolar, masalan, ota-

onalarning ajrashishi, zo‘ravonlik yoki nazoratning yetishmasligi ham jinoyatchilikka olib keladi.cbd15c Ta’lim tizimidagi kamchiliklar – maktablarda tarbiyaviy ishlarning yetarli emasligi, o‘quvchilarning ko‘pligi va sifatsiz ta’lim – bolalarning bilim va axloqiy qadriyatlarini shakllantirishga to‘sqinlik qiladi.

Bundan tashqari, tengdoshlar ta’siri va ommaviy axborot vositalari (OAV) ham muhim rol o‘ynaydi. Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali zo‘ravonlik va jinoiy harakatlarni targ‘ib qiluvchi kontent bolalarning ongiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.09828e Psixologik omillar, masalan, stress, depressiya va o‘ziga bo‘lgan ishonchning pastligi ham huquqbuzarliklarga sabab bo‘ladi. O‘zbekistonda bolalarning huquqiy tarbiyasining yetarli emasligi va nazoratning kuchsizligi jinoyatlar sonining ortishiga olib kelmoqda.

Ta’siri:

Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining ta’siri keng qamrovli. Birinchi navbatda, bu bolalarning o‘ziga salbiy ta’sir ko‘rsatadi: ularning kelajagi buziladi, ta’lim va ish imkoniyatlari cheklanadi, hatto jazo muassasalariga tushish xavfi ortadi. Jamiyat nuqtai nazaridan, bu holat umumiy jinoyatchilik darajasini oshiradi, aholining xavfsizlik hissini pasaytiradi va ijtimoiy munosabatlarni buzadi.b67b96

Iqtisodiy ta’sir ham sezilarli: jinoyatlar tufayli davlat byudjetidan huquq-tartibot organlariga, profilaktika va reabilitatsiyaga qo‘shimcha mablag‘lar sarflanadi. Bundan tashqari, jinoyatchilik jamiyatning iqtisodiy faoliyatiga to‘sqinlik qiladi, masalan, turizm va investitsiyalarni kamaytiradi.750483 Bolalarga qarshi jinoyatlarning ortishi (masalan, zo‘ravonlik yoki ekspluatatsiya) umumiy ijtimoiy muhitni buzadi va kelajak avlodning sifatiga ta’sir etadi.94e8ab

Oldini olish choralari va takliflar:

O‘zbekistonda voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining oldini olish uchun bir qator huquqiy va ijtimoiy choralar ko‘rilmoqda. 2010 yilda qabul qilingan "Bolalarning qarovsizligi va voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining oldini olish to‘g‘risida"gi Qonun asosida profilaktika tizimi yaratilgan.186933 Bu qonunga ko‘ra, ota-onalar, maktablar va mahalliy hokimiyatlar bolalar ustidan nazoratni kuchaytirishi kerak.

Ilmiy tadqiqotlarga asosan, oldini olish choralari quyidagilarni o‘z ichiga oladi: ta’lim tizimini isloh qilish, sport va madaniy tadbirlarni ko‘paytirish, oilaviy maslahat markazlarini yaratish.558b02 UNICEF hisobotida bolalar adolati tizimini isloh qilish va jinoyatchilik sabablarini bartaraf etish choralari taklif etilgan.

Takliflar:

- Davlat tomonidan yoshlar uchun qo‘shimcha ta’lim va ish o‘rinlarini yaratish;
- OAV va ijtimoiy tarmoqlarda huquqiy targ‘ibot kampaniyalarini olib borish;
- Tadqiqot markazlarini yaratib, jinoyatchilik statistikasini doimiy monitoring qilish;

-Xalqaro tajriba (masalan, Yevropa va Osiyo mamlakatlari)ni o'rganib, islohotlarni amalga oshirish.

Amaliy maslahatlar:

Amaliy maslahatlarni quyidagi guruhlariga bo'lib ko'rish mumkin:

Ota-onalar uchun: Bolalar bilan doimiy muloqot o'rnatish, ularning muammolarini tinglash. Oilaviy qadriyatlarni targ'ib qilish va nazoratni kuchaytirish, lekin zo'ravonliksiz. Bolalarni sport va hobbii bilan band qilish.

O'qituvchilar va maktablar uchun: Tarbiyaviy ishlarni kuchaytirish, huquqiy darslar o'tkazish. Risk guruhidagi bolalarni aniqlash va ularga individual yordam berish.

Voyaga yetmaganlar uchun: Qonunlarni bilish va huquqbuzarliklarning oqibatlarini tushunish. Salbiy tengdoshlardan uzoqlashish va foydali faoliyatlar bilan shug'ullanish.

Muammolar bo'lsa, ota-onalar yoki mutaxassislariga murojaat qilish.

Xulosa

Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi – jamiyatning umumiy muammosi bo'lib, uning oldini olish uchun davlat, oila va jamiyat hamkorligi zarur. Sabablarni chuqur o'rganish va samarali choralar ko'rish orqali bu muammoni kamaytirish mumkin. Kelajak avlodning sog'lom rivojlanishi uchun hozirdan harakat qilish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonuni (O'RQ-263-son, 29.09.2010 y.).
2. Gazeta.uz. "Ota-onalarning ko'pi bolani qanday tarbiyalashni bilmaydi". IIV rasmiysi — voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi haqida. 2025 yil 8 avgust. URL: <https://www.gazeta.uz/uz/2025/08/08/juvenile-delinquency/>
3. UNICEF. Justice for Children in Uzbekistan. Report on analysis of national laws and practices.
1. URL: <https://www.unicef.org/uzbekistan/en/reports/justice-children-uzbekistan>
4. Abdurasulova K. VOYAGA YETMAGANLAR JINOYATCHILIGINING KRIMINOLOGIK TAVSIFI VA PROFILAKTIKASI // Yurist axborotnomasi. 2024.
5. Ismailov I., Ziyodullaev M. va boshq. Voyaga yetmaganlar nazoratsizligi va huquqbuzarliklarining oldini olish: o'quv-amaliy qo'llanma.
6. Gazeta.uz. Milliy gvardiyaga voyaga yetmaganlar bilan bog'liq huquqbuzarliklar uchun ma'muriy jazo qo'llash vakolati berilmoqda. 2025 yil 25 yanvar. URL: <https://www.gazeta.uz/uz/2025/01/25/milliy-gvardiya/>
7. UNICEF Uzbekistan. In Uzbekistan, alternative measures to be applied to protect children in conflict with the law. Press release. URL:

<https://www.unicef.org/uzbekistan/en/press-releases/uzbekistan-alternative-measures-be-applied-protect-children-conflict-law>

8. ResearchGate. Voyaga yetmaganlar o'rtasida sodir etilgan huquqbuzarliklarning nazariy va amaliy muammolari. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/348635837_Voaga_etmaganlar_urtaida_sodir_etilgan_huquqbuzarliklarning_nazariy_va_amaliy_muammolari.

